

**НАСТАВНО НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ СТРУЧНЕ
КОМИСИЈЕ ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:**

Метафорика позива у посланицама апостола Павла: κλητός и сродни мотиви

ДОКТОРАНДА АНЕ – ФИВЕ Љ. САВКОВИЋ

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 30. 5. 2024. године, изабрана је Стручна комисија за преглед и оцену докторске дисертације Ане – Фиве Љ. Савковић под насловом *Метафорика позива у посланицама апостола Павла: κλητός и сродни мотиви*, у саставу: др Владан Таталовић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; др Драган Радић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду; и др Дарко Анев, ванредни професор Православног богословског факултета „Св. Климент Охридски” Универзитета у Скопљу. Комисија после читања дисертације и међусобног консултовања има част да Наставно-научном већу поднесе следећи:

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату

Монахиња Фива (Ана) Савковић рођена је 19. јула 1983. год. у Краљеву. Након завршене Гимназије у Краљеву, дипломирала је 2007. год на Филолошком факултету Универзитета у Београду, стекавши звање дипломираног филолога опште књижевности и теорије књижевности. Године 2012. стекла је звање мастер теолога на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, одбраном мастер рада на тему *Ранохришћанска епистографија*. На истом факултету уписала је докторске студије 2018/19. год.

Учествовала је као један од аутора и преводилаца у изради *Лексикона библијске егзегезе*, који су приредили професори Р. Кубат и П. Драгутиновић. Превела је с енглеског и немачког језика неколико значајних књига у области савремене библијске егзегезе и лекторисала поједине књиге из ове области. Током израде доктората објављивала је чланке у домаћим научним часописима *Теолошки погледи*, *Богословље*, *Симплексис*, као и у интернационалном часопису *Sacra Scripta*. Учесник је конференција интернационалног источно-западног симпозиона проучавалаца Новог завета EELC (The Eastern European Liaison Committee).

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет ове дисертације је метафоричка употреба позива у Посланицама апостола Павла. Истраживање се надовезује на вишедеценијску егзегетску полемику проучавалаца Новог завета о томе какав значај и значење позив, као теолошки појам, има у искуству, теолошкој мисли и епистоларној кореспонденцији апостола Павла. У овом раду тежиште у истраживању Павловог поимања позива премешта се с уобичајеног разматрања његовог искуства позива на то како је апостол осмислио, разумевао и користио овај појам у својим писмима.

У раду су детаљно анализирани и тумачени оне инстанце Павлових писама у којима је он метафорички употребљавао *καλέω* терминологију, којом је у новозаветном контексту означавао чин позивања и учешће у њему. Притом се позиву у Павловим писмима приступа након претходне обухватне анализе метафоричке употребе *καλέω* глагола и одговарајућих изведеница у контексту Старог завета, јудејске литературе из периода Другог храма, као и у контексту античке грчко-римске литературе. Такође, у тумачењу позива код Павла узима се у обзир и светоотачка литература о Павловим писмима, као и мисао савремених српских библиста на ову тему.

Тврдња да је Павле употребљавао позив метафорички, од које се у раду полази и која се детаљно разматра, подразумева да позив у његовим писмима није једнозначан појам, већ вишезначна референца којом су описана различита искуства и аспекти живота самог Павла и његових ранохришћанских адресата. Тврдња да је позив метафора такође значи да овај појам има различите семантичке импликације које могу бити релевантне данашњим хришћанима и допуњене њиховим читањима и тумачењима ових писама у одговарајућим црквеним срединама и животним околностима. Да би се пак приступило метафоричким инстанцама позива код Павла,

пошло се најпре од дефинисања саме метафоре, указивања на њен когнитивни значај, као и од излагања принципа на којима се може тврдити да је неки појам употребљен метафорички.

У истраживању метафорике позива примењени су традиционални и савремени теоретски увиди о метафори. Према модерним филозофима, попут Макс Блека и Пол Рикера, те нарочито према запажањима савремених когнитивних лингвиста, међу којима су Џорџ Лејкоф, Марк Џонсон и Золтан Ковечеш, метафора је средство тумачења стварности коју свакодневно користимо у мисаоним и комуникативним процесима. Ови проучаваоци указују да су бројне метафоре универзално коришћене зато што су бројни обрасци људског размишљања универзални. Стога се у раду полази од увида да је примена тзв. когнитивне теорије метафоре релевантна и за истраживање античких текстова, међу којима су и Павлове посланице. Због своје применљивости и плодотворности, у раду је управо ова теорија коришћена као метода за боље разумевање и разоткривање позива као једне од Павлових метафора.

Метафоричност позива се, према изложеним увидима, огледа у томе што је овај појам, који потиче из свакодневног вербалног и аудитивног комуникационог искуства, употребљен у опису религијских, апстрактних и обухватних доживљаја Павла, као апостола Исуса Христа, и његових адресата из незнабоштва, као припадника Божјег народа. Позив је употребљен управо у сврху указивања на Божји процес укључења некадашњих незнабожаца у састав свог народа, који се не одвија на основу националне припадности и одређења Горе, него на основу вере у Исуса Христа. Анализом Павлове употребе позива указано је и како су апостол и његови адресати међусобно били уско повезани и упућени једни на друге у догађају Христа. Дошло се и до увида да је позив једна од симболичких категорија коју Павле преузима из постојеће традиције да означи прве хришћане и њихова црквена окупљања (ἐκκλησία) пре него што је и сам појам „хришћани” био скован и коришћен у ове сврхе.

Циљ рада огледа се у томе да се позив, као Павлово средство комуникације и мисије, осветли с новог аспекта, а то је Павлу својствена употреба овог појма, те да се тим путем продубе увиди у његова значења и учинке у оквиру Павлове епистографије и мисије. Увиђањем да је позив једна од Павлових метафора и објашњењем њеног метафоричког утемељења, као и предочавањем њених потенцијалних учинака у Павловом руковођењу првих хришћана, открива се интерпретативно богатство, снага и учинковитост овог појма у ранохришћанској епистографији.

Један од циљева рада је да се осветли како је Павле постојећи библијски појам укључио у своја писма и прилагодио својим реторичким околностима и циљевима, те шта је традиционално, а шта иновативно у његовој употреби позива. У том погледу, у раду се наглашава да је позив његово средство спознаје, артикулације и изградње новог религијског искуства и стварности откривене догађајем Исуса Христа, а уједно и средство Павловог обликовања мисли и понашања његових реципијената. Кроз анализу метафоричке употребе позива долази до нарочитог изражаја мисионарска и списатељска вештина апостола Павла као првог ранохришћанског писца.

3. Кратак опис садржаја дисертације

Студија је подељена на четири веће целине. Прву од њих чине уводна разматрања изложена у прва три поглавља. У другој већој целини, од трећег до седмог поглавља, разматра се метафоричко утемељење и употреба позива у Старом завету, јудејској и грчко-римској литератури Павловог доба. Најобимнија је трећа целина, од осмог до тринаестог поглавља, која садржи разматрања Павловог метафоричког осмишљавања и употребе позива. Последњој целини припада четрнаесто поглавље, у ком се сумирају увиди и доприноси предузетог истраживања.

У првом поглављу изложени су истраживачки хоризонти студије, основна истраживачка питања и претпоставке од којих се у њој креће, као и главне методе, извори и циљеви истраживања.

У другом поглављу резимирана су различита схватања метафоре од Аристотела до савремених теорија. Притом је праћено постепено откривање метафоре као мисаоног феномена, које врхуни у когнитивној теорији метафоре. Након осврта на схватања метафоре до којих су когнитивни лингвисти дошли, изложени су кораци за метафоричку анализу позива које ова теорија омогућава.

Треће поглавље је осврт на говорне чинове и њихове метафоричке аспекте. Говорни чинови су најпре дефинисани и класификовани, да би затим била детаљно обрађена подгрупа директивних говорних чинова, њихово извођење и перцепција. Будући да говорни чин позивања представља једну инстанцу директива, ово поглавље пружа важне увиде за даљу анализу позива у саставу библијског штива.

У четвртном поглављу почиње разматрање метафоре позива у контексту Старог завета. Предочено је најпре да је позив у Писму схваћен и представљен као говорни

чин који Бог Израилља учестало изводи. У овој анализи пошло се од такозваних наратива позива (уп., нпр., Изл 3, 1 – 4, 17; Суд 6, 11–17; Ис 6, 1–13; Јер 1, 4–19; Јез 1, 1 – 3, 15), у којима Бог, изводећи говорни чин позива постиже специфичне ефекте у историји света. Детаљном анализом овог говорног чина у наративима позива, помоћу претходно изнетих теоретских увида о метафорици говорних чинова, дошло се до увида у метафоричке аспекте Божјег извођења позива.

Пето поглавље садржи анализу позива као мотива у пророштву Дефтеро-Исаије (Ис. 40–55). Овде је позив анализиран као део лирског штива и указано је да су појам позива и καλέω језик управо у овом контексту по први пут употребљени метафорички. У ужем погледу, у овом поглављу запажено је се позивом именује један вид Јахвеовог стварања и управљања својим створењима. Израил је притом описан као Божја творевина која је у центру историје спасења којом Бог интерактивно руководи. Позив функционише у овом контексту и као подсетник Израилљцима у заробљеништву да их Бог није напустио, већ да он континуирано остварује свој спасоносни план за своја створења.

Шесто поглавље обрађује употребу метафоре позива у списима из периода Другог храма. У њему је назначено неколико кључних семантичких аспеката који су овом метафором описивани у дефтероканонској литерарној традицији, а то су Божје стварање, обраћење као вид духовног пресаздања, и целокупно животно усмерење и посвећење верујућих Јудејаца.

Седмо поглавље је кратак увид у метафоричку употребу позива у античкој грчко-римској литератури, која је део Павловог литерарног контекста. У њему се истражује у којој мери је ова метафора била присутна у оквиру грчко-римских списа и указује на то да она није била коришћена на исти начин и с истим значењима која је имала у библијском штиву.

У осмом поглављу позив је размотрен у контексту Павла као хришћанског апостола и писца. У њему су изложене само уводне перспективе за предстојећу анализу, да би у сваком следећем поглављу метафора позива била анализирана у оквиру појединачних Павлових писама.

Од девог до тринаестог поглавља метафора позива је анализирана у саставу Прве посланице Солуњанима, Посланице Галатима, Прве посланице Коринћанима, Посланице Филипљанима и Посланице Римљанима. Ове посланице су изабране за анализу зато што се у њима метафора позива јавља учесталије него у другим Павловим писмима, али при овој анализи постоје повремене осврти и на инстанце метафоре

позива у остатку писама из *Corpus Paulinum*. Примећено је да Павле метафорички користи појам позива већ у свом првом писму, Првој посланици Солуњанима, говорећи о новом религијском саморазумевању и усмерењу својих адресата кроз њихово окретање од идола ка Исусу Христу. Павле се надаље служи метафором позива у Посланици Галатима, да би поткрепио своје критике и опомене галатских хришћана због њиховог религијског застрањења. Апостол настоји да их позивом поново упути на исправна схватања хришћанске вере која су они усвојили обраћењем, као и на одговарајуће понашање које исходи из исправног и аутентичног верског утемељења. У овом контексту, он се осврће и на сопствени позив (Гал 1, 15–16). У Првој посланици Коринћанима метафора позива је делотворна у Павловом опису Божјег оснивања цркве као заједнице окупљене око Исуса Христа. У Посланици Филипљанима позив је пак део апостоловог самопредстављања, које би требало да буде парадигматично за заједницу његових адресата. У Посланици Римљанима позиву се приступа као метафори којом Павле описује новоуспостављени положај и идентитет хришћана као чланова Божјег народа из незнабоштва и јудејства. Укратко, у сваком од ових поглавља назначено је да Павле учестало употребљава позив као метафору, те да га осмишљава на другачији начин у сваком писму, дајући му различите семантичке нагласке и постижући тако другачије учинке у одговарајућој заједници адресата.

Четрнаесто поглавље садржи најважније закључке до којих се дошло на основу целокупне претходне анализе, кључне егзегетске доприносе студије, као и назнаке за даља истраживања. Уочено је да Павле први хришћански писац и мисионар који је унео позив у хришћанску литературу, преузевши га из претходне библијске традиције и прилагодивши га својим схватањима, искуствима и циљевима. Закључено је да је позив једна од Павлових сотириолошких, еклисиолошких и есхатолошких метафора којом је описано интерактивно Божје стварање и руковођење хришћанске цркве. Назначено је притом да се на основу увида у Павлову употребу позива могу стећи увиди у његова христолошка, еклисиолошка и сотириолошка схватања. Назначено је и да би се у потоњим студијама могла размотрити даља метафоричка употреба овог мотива у потоњим новозаветним списима и богатој ризници светоотачких текстова.

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултат и научни допринос дисертације препознаје се у следећем:

Кључни налаз ове студије огледа се у томе да је апостол Павле на специфичан начин укључио традиционално израиљско схватање и употребу божанског позива у свој теолошки оквир. С једне стране, он се надовезао на старозаветно гледиште да је позив један аспект Божјег стварања који се дешава у историји кроз ангажовање људи да испуне његов план. С друге стране, Павле је повезао ово схватање с догађајем Христа. Стога позивање у његовим писмима означава сврсисходни и интерактивни Божји подухват прикључивања људи заједници васкрслог Исуса Христа. Ово прибранање се изводи на основу њихове вере у Христа и његово васкрсење, а не на етничким, биолошким или друштвеним принципима и критеријумима. Позивом се, дакле, у контексту Павлових писама указује да је догађај Христа једна од етапа Божјег плана за спасење света, у којој Бог упућује на веру у Христа и остварење живота верујућих у складу с тим. Исход је настанак цркве (εκκλησία), чији су чланови усмерени ка даљем утемељењу и пресаздању сопственог идентитета и изградњи међусобних односа у овом контексту.

Комисија констатује да је кандидаткиња најпре унела нову перспективу на егзегетска разматрања Павловог појма позива. У раду је скренута пажња с вишеструких полемика о томе да ли је позив представљао чин обраћења или неки вид пророчког задатка за Павла на разматрање овог појма с аспекта апостола веште списатељско-мисионарске делатности. Другим речима, један о важних доприноса рада је осветљавање позива с аспекта његове припадности Павловом епистоларном изражавању и мисионарском делању.

Важан допринос студије је у томе што је наглашена вишезначност позива код Павла. Наиме, исцрпном анализом његовог метафоричког утемељења, аспеката, и учинака, предочено је да се позив никако не сме сводити по свом значењу на неки други библијски појам, попут изабрања, што је у егзегези претходно био случај.

Такође, студија јасно указује да је позив другачије осмишљен у сваком од Павлових писама, у складу с одговарајућим епистоларним контекстом. То потенцијално може усмерити егзегете да приликом тумачења овог појма, и Павлових одељака у којима се он налази, узму у обзир вишезначност коју он има у одговарајућим контекстуалним целинама.

Једна од кључних важности студије је указивање на христоцентричност као специфичност Павловог осмишљавања позива у односу на традицију која му је у том погледу претходила. Наиме, показано је да се апостол на јудејску традицију употребе

позива надовезује на иновативан начин, повезујући позив с искуством васкрслог Господа Исуса Христа. У његовим писмима позивом се, дакле, означава континуитет хришћана с давно започетим спасоносним захватом Бога Израилља, али се истовремено учешће у спасењу карактерише као суштински обележено вером у Христа.

Један од доприноса студије огледа се и у томе што се њоме показује да су значења која позив има у ранохришћанској, као и савременој хришћанској теологији, утемељена управо у библијској традицији, а да је овај појам у грчко-римској литератури био ретко коришћен и на другачији начин осмишљен.

Нарочито важан допринос студије је у томе што се Павлова употреба позива посматра као део општег ранохришћанског искуства. Показано је да апостол доследно повезује свој позив са заједницом верника, не посматрајући га само као индивидуално искуство. Он позив користи у разматрањима и саветовањима хришћанских заједница (1Сол 2, 12; 4, 7; Гал 1, 6; 5, 8.13; Рим 1, 1–7; 8, 28–30; 9, 24–26), чак и кад говори о себи као позванику (1Кор 1, 1; Рим 1, 1), и о сопственом позиву (Гал 1, 15–17; Фил 3, 14). Предочавање саборног искуства као истакнутог аспекта у Павловој употреби позива је од важности јер представља противстав неутемељеном партикуларизованом тумачењу апостолског позива као искуства које Павла суштински разликује и издваја од његових обраћеника и ширег круга реципијената.

Кроз анализу метафоричког утемељења појма позива, студија јасно предочава и Павлово посматрање хришћанског и црквеног живота као дијалогског чина. Позив у дословном значењу представља говорни комуникациони чин који се остварује у интеракцији позиваоца и позваника. Његовом пренесеном употребом у опису хришћанског учешћа у стварности указано је да се црквени живот остварује као стална интеракција Бога и верујућих. Ова интеракција даје основне животне смернице свим верујућима у оквиру њихових црквених заједница. У складу с тим, у раду је назначено да се позив у контексту Павлових писама суштински може схватити као стварање или пресаздање за живот у заједници Исуса Христа (уп. 1Кор 1, 9; Рим 8, 29–30; 9, 24), које Бог покреће и управља (Гал 1, 6.15–16; 1Сол 5, 24), а које се одвија кроз испуњење основних хришћанских моралних вредности и идеала (уп. Гал 5, 13; 1Кор 7, 15–24). Свеукупно, овом студијом је појам позива препознат као једно од кључних идентификационих обележја хришћана, којим су обухваћени основни аспекти хришћанског живота и који данашњим читаоцима Павлових писама може служити као оријентир у погледу основних животних назначења и делања.

5. Закључак

Докторска дисертација Ане–Фиве Савковић под насловом *Метафорика позива у посланицама апостола Павла: κλητός и сродни мотиви* урађена је у складу с одобреном пријавом дисертације. Дисертација је по свом садржају оригинално и самостално научно-истраживачко дело, урађена по начелима одговарајуће егзегетске методологије и закључивања. Из тог разлога, Комисија са задовољством констатује да овај рад испуњава све научне параметре докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада.

У Београду, 24. августа 2024. године.

Чланови Стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

др Владан Таталовић, ванредни професор Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

др Драган Радић, ванредни професор Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

др Дарко Анев, ванредни професор Православног богословског факултета
„Св. Климент Охридски” Универзитета у Скопљу